



# Potilaan tietotekniset laitteet psykiatrisissa yksiköissä

---

## Tiivistelmä

Muistio koskee kaikkia potilailla mahdollisesti olevia yhteydenpidon mahdollistavia laitteita. Jokaisella on lähtökohtainen oikeus käyttää myös tietoteknisiä laitteitaan itsensä ilmaisemiseen tai viestien lähettämiseen ja vastaanottamiseen. Oikeus luottamukselliseen viestintään ei ole rajoitettu pelkästään puhelin- ja kirjeviestintään, vaan kattaa myös tietoverkoissa välitettävän tietoliikenteen verkkoviestintäympäristöstä riippumatta. Tämän oikeuden piiriin kuuluu myös kuvaaminen.

Potilaan kanssa tulee ensisijaisesti neuvotella laitteiden käytöstä. Kun potilaan perusoikeuksien rajoittamista hoidon aikana tarvitaan, rajoitusten on perustuttava lakiin ja ne tulee voida oikeuttaa erikseen kussakin tapauksessa ja kyseessä olevan perusoikeuden osalta. Rajoitus on tehtävä yksilöllisen harkinnan perusteella tapauskohtaisesti. Potilaan perusoikeuksia ja muita oikeuksia ei siten voida rajoittaa sairaala- tai osastokohtaisilla säännöillä. Yksikön ohjeissa voidaan todeta esimerkiksi, että henkilöiden kuvaaminen ilman heidän lupaansa voi täyttää rikoksen tunnusmerkistön (salakatselu) ja että tällainen kuvaaminen ei ole sallittua. Potilas saattaa haluta tallentaa omia hoitotilanteitaan tai jakaa niitä eri tietoverkoissa. Lähtökohtaisesti hänellä on tähän oikeus. Tämä saattaa kuitenkin häiritä hyvän hoidon toteutumista, ja siksi asiassa on hyvä pyrkiä yhteisymmärrykseen niin, ettei hyvä hoito vaarannu.

Muistio koskee myös lapsia ja nuoria, joiden hoitoon liittyviä erityispiirteitä esimerkiksi kasvatuksellisuuteen liittyen kuvataan tarkemmin.

## Taustaa

Terveystieteiden valvontaviranomaiset ovat linjanneet vuonna 2008 kamerapuhelinten hallussapitoa ja käyttöä sairaalan psykiatrisella osastolla (Muistio: Kamerapuhelimien hallussapito ja käyttö, 25.6.2008). Tieto- ja viestintäteknologinen kehitys on johtanut siihen, että asiaan liittyviä tulkintaohjeita on tarvetta tarkistaa. Tässä muistiossa päivitetään aikaisempaa ohjausta ottaen huomioon kaikki erilaiset potilailla mahdollisesti olevat yhteydenpidon mahdollistavat laitteet. Koska nämä laitteet sisältävät usein myös kamerasovelluksia, käsitellään kuvaamiseen liittyviä mahdollisia ongelmia erikseen.

Suomen perustuslain (731/1999) 12 §:n 1 momentin mukaan jokaisella on sananvapaus. Tähän sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Sananvapautta ei ole sidottu mihinkään erityiseen viestinnän menetelmään. Sananvapaus takaa siis jokaiselle lähtökohtaisen oikeuden käyttää myös tietoteknisiä laitteitaan itsensä ilmaisemiseen tai tietojen vastaanottamiseen.

Perustuslain 10 §:n 1 momentin mukaan jokaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu. Henkilötietojen suojasta säädetään tarkemmin lailla. Pykälän 2 momentissa todetaan, että kirjeen, puhelun ja muun luottamuksellisen viestin salaisuus on loukkaamaton. Pykälä turvaa jokaiselle oikeuden luottamukselliseen viestintään. Puhelin- ja kirjeviestinnän lisäksi luottamuksellisen viestinnän piiriin kuuluu myös tietoverkoissa välitettävä tietoliikenne verkkoviestintäympäristöstä riippumatta.

Yksityiselämän suojan takaava perustuslain 10 § ja sananvapauden takaava perustuslain 12 § voivat olla yksittäisissä tapauksissa ristiriidassa keskenään. Perusoikeuksien käyttämisestä voivat rajoittaa toisten ihmisten perusoikeudet, eikä yksilö voi vaatia ehdotonta suojaa perusoikeudelleen siten, että se johtaisi toisen yksilön perusoikeuksien loukkaamiseen. Perusoikeuksien ristiriitatilanteissa tulkintaan vaikuttaa se, mitä on pidettävä kyseisten perusoikeuksien ydinalueena. Perusoikeuden ydinalueella tarkoitetaan sen olennaista sisältöä, jonka piirissä se saa ristiriitatilanteessa etusijan muihin perusoikeuksiin nähden. Yksityisyyden suojan tarve terveyteen liittyvissä asioissa on yksi yksityisyyden suojan ydinalueista.

Mielenterveyslain (1116/1990, jäljempänä MTL) 22 j §:n 1 momentin mukaan potilaalla on tahdosta riippumattoman hoidon aikana oikeus pitää yhteyttä sairaalan ulkopuolelle käyttämällä puhelinta, lähettämällä ja vastaanottamalla kirjeitä tai muita luottamuksellisia viestejä ja muita lähetyksiä sekä vastaanottamalla vieraita. Potilaalla on siis lähtökohtainen oikeus vapaaseen yhteydenpitoon ja viestintään. Potilaalla on lähtökohtaisesti myös oikeus käyttää tiettyä laitetta yhteydenpitoonsa.

Perusoikeuksia ei voi rajoittaa lakia alempiasteisilla säännöksillä tai määräyksillä. MTL:n 4 a luvun lähtökohtana on ns. laitospallan kielto. Laitospallan kielto tarkoittaa, että tietyn ihmisryhmän perusoikeuksia ei voida rajoittaa suoraan erityisen vallanalaisuussuhteen perusteella. Laitospallan kielto merkitsee muun muassa sitä, että potilaan perusoikeuksia ja muita oikeuksia ei voida rajoittaa sairaala- tai osastokohtaisilla säännöillä, vaan rajoitusten on perustuttava lakiin ja ne on tehtävä tapauskohtaisesti yksilöllisen harkinnan perusteella. Terveydenhuollon toimintayksiköllä voi olla toimintaansa liittyviä järjestyssääntöjä tai muita ohjeita. Ne eivät kuitenkaan saa olla perusoikeussäännösten tai muun lainsäädännön vastaisia. Ohjeita laadittaessa on myös huomioitava hallintolain (434/2003) 6 §:n edellyttämä suhteellisuusperiaate, jonka mukaan viranomaisen toimien on oltava oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden.

Kun potilaan perusoikeuksien rajoittamista hoidon aikana tarvitaan, rajoituksille on oltavalta laissa määriteltä selkeä peruste. Lisäksi rajoitukset tulee voida oikeuttaa erikseen kussakin tapauksessa ja kyseessä olevan perusoikeuden osalta.

## **Kuvaaminen**

Perustuslaissa taatun sananvapauden piiriin kuuluu myös kuvaaminen. Sananvapauden – ja siten myös kuvaamisen – rajoitusten on tapahduttava lainsäädännön mukaisesti. Myös eduskunnan oikeusasiamies on ratkaisuisissaan (mm. 3447/4/05 ja 3789/4/07) ottanut kantaa kuvaamiseen. Oikeusasiamies on katsonut, että perusoikeutena turvatusta sananvapaudesta seuraa se, että organisaatio ei voi kokonaan kieltää kuvaamista asiakaspalvelutiloissaan.

Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (785/1992, potilaslaki) 3 §:n 2 momentin mukaan potilaan hoito on järjestettävä niin, että hänen yksityisyyttään kunnioitetaan. Vaikka potilaan hoitaminen terveydenhuollon toimintayksikössä asettaa tietyt rajoitukset potilaan yksityiselämälle, toimintayksikön yleisen järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä muiden henkilöiden yhtä lailla oikeutetut vaatimukset eivät kuitenkaan saa johtaa potilaan yksityisyyden suojan loukkaamiseen.

Terveydenhuollon potilassuhteessa korostuu luottamuksellisuuden periaate. Laadukas palvelu edellyttää, että potilaat voivat luottamuksellisesti hakeutua tutkimuksiin ja hoitoihin. Terveydenhuollon on turvattava potilaiden yksityisyyden suoja, luottamuksellinen potilassuhde, potilaan itsemääräämisoikeus sekä potilaan minäkuva ja sosiaaliset suhteet.

Sananvapauden kuuluvan kuvaamisen ja kielletyn kuvaamisen välinen raja on vakiintuneesti määriteltä rikoslain (39/1889) 24 luvun 6 §:n salakatselua koskevassa säännöksessä. Säännöksen tarkoituksena on suojata yksityisyyttä tilanteissa ja paikoissa, joissa oleskelua ihmiset pitävät yksityiselämänsä kuuluvana tai eri syistä arkaluonteisena. Säännöksen voidaan katsoa määrittävän myös niitä olosuhteita, joissa kuvaaminen terveydenhuollon toimintayksikössä voi olla kiellettyä.

Eduskunnan oikeusasiamies on todennut, että arviointiin vaikuttaa lisäksi potilaslaista johtuva velvollisuus järjestää potilaiden hoito niin, että heidän yksityisyyttään kunnioitetaan.

Ollakseen rangaistavaa salakatselun tulee tapahtua oikeudettomasti. Katselu tai kuvaaminen teknisellä laitteella ei ole lähtökohtaisesti oikeudetonta esimerkiksi silloin, kun siihen on saatu tarkkailtavan suostumus. Salakatselun kohteena tulee olla jonkun henkilön. Pelkän tyhjän tilan tai eläinten, esineiden, rakennusten tai muun ympäristön kuvaaminen ei ole salakatseluna rangaistavaa.

Oikeusasiamies on todennut kamerapuhelimen käyttöä terveydenhuollon toimintayksiköissä koskeneessa ratkaisussaan (3789/4/07), että kamerapuhelinta käyttämällä voidaan loukata yksityiselämän suojaa, jos henkilöä kuvataan esimerkiksi salaa tai ilman hänen suostumustaan. Potilas saattaa myös olla terveydentilansa vuoksi kykenemätön ymmärtämään omaa etuaan salliessaan kuvaamisen. Oikeusasiamies on todennut, että kyse on kahden perusoikeuden, sananvapauden ja yksityiselämän suojan välisestä ristiriitatilanteesta siten, että vastakkain ovat toisaalta kamerapuhelinta käyttävän oikeus sananvapauteen ja toisaalta potilaan oikeus yksityisyyteen. Kun henkilö käyttää terveydenhuollon toimintayksikössä kamerapuhelinta kuvaamiseen, kysymys ei oikeusasiamiehen näkemyksen mukaan ole sananvapauden ydinalueeseen kuuluvasta oikeuden käyttämisestä. Yksityisyyden suojan tarve terveyden- ja sairaanhoidossa sen sijaan on korostuneen suuri, ja kysymys on yksityisyyden suojan ydinalueesta.

Organisaatio voi ja sen tuleekin asettaa tiloissaan tapahtuvalle kuvaamiselle ehtoja ja valvoa näiden ehtojen noudattamista tilanteissa, joissa yksityisyyden suoja tai henkilötietojen suoja voi vaarantua. Kuvaamiseen liittyvistä ehdoista tulisi tiedottaa aktiivisesti ja näkyvästi ja kuvaamista aikovat henkilöt tulee ohjata kääntymään henkilökunnan puoleen asianmukaisen kuvaustilanteen aikaansaamiseksi. Yksikön ohjeissa voidaan myös todeta esimerkiksi, että henkilöiden kuvaaminen ilman heidän lupaansa voi täyttää rikoksen tunnusmerkistön (salakatselu) ja että tällainen kuvaaminen ei ole sallittua.

## **Laitteen käytön rajoittaminen tahdosta riippumattomassa hoidossa olevalla potilaalla**

Tahdosta riippumattomassa hoidossa olevan potilaan kanssa neuvottelemisen laitteiden käytöstä ja tähän liittyvästä menettelystä on pääsääntöisesti ensisijaista ennen MTL:n mahdollistamien rajoitusten käyttöä ottaen huomioon, että MTL:n perusteella potilasta on mahdollisuuksien mukaan hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan.

Potilaan yhteydenpitoa eli muun muassa sen mahdollistavien laitteiden käyttöä voi rajoittaa MTL 22 j §:n 2 momentin perusteella vain, jos yhteydenpidosta on vakavaa haittaa potilaan hoidolle, kuntoutukselle tai turvallisuudelle tai jos rajoittaminen on välttämätöntä muun henkilön yksityiselämän suojaamiseksi. Rajoitusta koskevan päätöksen tulee olla määräaikainen ja se saa olla voimassa enintään 30 päivää kerrallaan. MTL:n mukaan potilaalle, ja mahdollisuuksien mukaan muulle asianosaiselle, tulee myös varata tilaisuus tulla kuulluksi ennen yhteydenpitoa rajoittavan päätöksen tekemistä. Tästä päätöksestä on valitusoikeus.

Mikäli potilas uhkaa toisten potilaiden yksityisyyden suojaa, esimerkiksi kuvaamalla tai muulla laitteen mahdollistamalla tavalla seuraamalla heitä luvatta, muodostuu tästä MTL 22 j §:n 2 momentin mukainen peruste yhteydenpidon rajoittamiselle. Tuolloin on siis suojattava toisten potilaiden yksityiselämää suhteellisuusperiaatteen mukaisesti rajoitteen kohteena olevan potilaan yhteydenpito-oikeuteen mahdollisimman vähän puuttumalla. Vaihtoehtona voi esimerkiksi olla, että kyseinen potilas käyttää laitettaan vain omassa huoneessaan tai muussa tilassa siten, että muiden yksityisyyden suoja ei vaarannu.

## **Laitteen käytön rajoittaminen vapaaehtoisessa hoidossa olevalla potilaalla**

Potilaan kanssa voidaan erikseen sopia hänen vapaaehtoisen suostumuksensa mukaisesti hänen käytössään olevien laitteiden käytöstä ja tähän liittyvästä menettelystä, esimerkiksi laitteen poistamisesta potilaan hallusta. Hänen suostumuksellaan tai sopimuksella ei kuitenkaan voida sitovasti rajoittaa hänen perusoikeuksiaan, vaan potilaalla on oikeus milloin tahansa perua suostumuksensa potilaslain 5 §:n ja 6 §:n mukaisesti.

Oikeusasiamies on todennut, että yhteydenpidon rajoittamisella puututaan potilaan perusoikeuksiin, eikä tällaista puuttumista voi pitää vähäisenä toimenpiteenä. Sen vuoksi ei voida katsoa, että potilaan suostumus olisi pääteltävissä siitä, että tämä ei vastusta rajoituksia.

Mikäli ilmenee, että vapaaehtoiseen hoitoon hakeutunut potilas kuvaa muita potilaita tai muutoin vaarantaa heidän yksityisyyden suojaansa, tai laitteen käytössä ilmenee muita merkittäviä ongelmia, tulee hänen kanssaan pyrkiä pääsemään yhteisymmärrykseen sopivista ja perustelluista toimintatavoista. Mikäli tätä yhteisymmärrystä ei saavuteta, on tilanne ratkaistava aina tapauskohtaisesti siten, että potilas saa tarvitsemansa hoidon, ja että potilaan ja muiden potilaiden oikeudet ja turvallisuus varmistetaan.

## **Hoitotilanteen tallentaminen ja jakaminen**

Potilas tai omainen potilaan luvalla saattaa haluta tallentaa (kuvata tai äänittää) omia hoitotilanteitaan, esimerkiksi hoitoneuvotteluja. Hän saattaa haluta jakaa niitä eri tietoverkoissa. Lähtökohtaisesti hänellä on tähän oikeus. Tämä saattaa kuitenkin häiritä hyvän hoidon toteutumista, ja siksi asiassa on hyvä pyrkiä yhteisymmärrykseen niin, ettei hoito vaarannu.

Yksiköissä on hyvä varautua tähän ja suunnitella menettelytavat tilanteisiin, joissa joko potilas ei ole terveydentilaltaan kykenevä antamaan suostumusta toisen tekemään tilanteen tallentamiseen tai jakamiseen tai hoidosta vastaava lääkäri arvioi, että asiasta voi olla haittaa potilaan hoidolle, kuntoutukselle tai turvallisuudelle tai että rajoittaminen on välttämätöntä muun henkilön yksityiselämän suojaamiseksi (MTL 22 j §).

## **Lapset ja nuoret**

Edellä kuvattu koskee pääosin myös lapsia ja nuoria.

Alaikäistä potilasta on potilaslain 7 §:n mukaan hoidettava yhteisymmärryksessä hänen kanssaan, jos hän ikänsä ja kehitystasonsa perusteella kykenee päättämään hoidostaan. Jos alaikäinen ei kykene päättämään hoidostaan, häntä on hoidettava yhteisymmärryksessä hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa kanssa. Lapsen perusoikeuksien rajoittamiseen vanhempien suostumuksella on kuitenkin suhtauduttava pidättyvästi.

Oikeusasiamies on päätöksissään (esim. 2598/4/12 ja 2777/4/12) ottanut kantaa alaikäisten yhteydenpidon rajoittamiseen. On pohdittu muun muassa suostumuksen pätevyyttä eli kykeneekö nuori antamaan suostumuksensa, ymmärtääkö hän suostumuksen sisällön ja perustuuko suostumus todella vapaaehtoisuuteen vai onko ”pakko” suostua. Kun alaikäinen on saavuttanut potilaslain 7 §:ssä tarkoitetun kypsyysikänsä ja kykenee päättämään hoidostaan, hän voi lähtökohtaisesti antaa pätevän suostumuksen sellaiseen perusoikeuden rajoitustoimenpiteeseen, joka voidaan ylipäätään tehdä suostumuksenvaraisesti.

Oikeusasiamies on todennut, ettei yhteydenpidon rajoittamisena voida pitää sellaista menettelyä, jossa kysymys on kasvatukseen liittyvästä sääntöjen asettamisesta. Hän pitää hyväksyttävänä kasvatukseen liittyvänä sääntönä esimerkiksi sellaista menettelyä, jossa lasten matkapuhelimien käyttöä rajoitetaan öiseen aikaan, mikäli näin turvataan lapsen tarvitsema riittävä lepo yöllä. Oikeusasiamies katsoo, että muita tällaisia hyväksyttäviä kasvatukseen kuuluvia puhelimen käyttöön

liittyviä rajoituksia voidaan antaa muun muassa, kun lapsi käy koulua tai osallistuu laitoksen ohjattuun toimintaan. Kysymys on tällöin tavanomaisista kasvatukseen liittyvistä käyttäytymissäännöistä.

Lapsen yhteydenpidon rajoittamisessa on huomioitava, että MTL 24 §:n 4 momentin mukaan yhteydenpidon rajoittamista koskevaan päätökseen saa hakea muutosta 12 vuotta täyttänyt alaikäinen itse sekä hänen huoltajansa, edunvalvojansa tai muu laillinen edustajansa sekä muu asianosainen, jonka yhteydenpitoa lapseen päätöksellä on rajoitettu.

*Tämä muistio on valmisteltu Valviran ja aluehallintovirastojen, erityisesti Etelä-Suomen aluehallintoviraston yhteistyönä.*